

*Совгіра С. В. д.п.н.
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: lab.eco@udpu.edu.ua*

ОПТИМАЛЬНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИРОДНИХ ТА АНТРОПОГЕННО-ЗМІНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ РІЧКОВОЇ ДОЛИНИ

При організації територій річкових долин найважливішими стають питання розміщення та поєднання різноманітних угідь (як природних, так і антропогенно-змінених): ріллі, луків, чагарників, пасовищ, лісомеліоративних насаджень, заболочених ділянок, доріг, забудови тощо.

Долина річки – специфічна територія, на якій умови (грунтово-гідрологічні, мікрокліматичні тощо) є надзвичайно сприятливими для вирощування численних сільськогосподарських культур. Саме тому серед причин руйнування малих річок лєвова частка належить інтенсивному сільськогосподарському освоєнню водозборів.

Основним землекористувачем у басейнах малих річок є сільське господарство. Йому належить від 70 до 95% усіх освоєних тут земель. Частка сільськогосподарських земель на водозборах надзвичайно висока: для більшості малих річок України вона сягає 75-80% від їх загальної площі, а для окремих річок півдня – понад 85%. Лише в басейні Дунаю (за рахунок значного заліснення водозборів та гірського розташування) сільськогосподарське освоєння земель нижче 40%. Значна розораність річкових долин спричинює інтенсивні процеси водної ерозії. Четверта частина усіх водозборів держави еродовані більш як на 50%. Окремі з них – на 70-75%.

Залісненість водозборів, здебільшого, складає 10-30%, лише окремі з них порослі лісом на 40-60%. Більш заліснені басейни поліських та

гірських річок (цей показник тут складає 20-40%, до 60%), менше – лісостепових та степових річок (від 1 до 13% площі).

Для річок, що протікають у промислово розвинених регіонах України – Донбасі, Приазов'ї, Харківському промислового комплексу, характерна значна частка урбанізованих територій у долинах. Тут відсоток таких земель на водозборах може сягати 10-20%. Неосвоєні землі та неугіддя в державі, зазвичай, не перевищують 0,5% площі водозбору. Сучасний стан господарського освоєння річкових долин повністю порушив природний баланс територій. Проте, ще В. Докучаєв вказував на необхідність дотримання певного співвідношення між ріллею, лісом та луками у землеробських районах. Численними роботами вчених доведено, що найкращим співвідношенням ландшафтних комплексів є таке, коли частка природних незайманих ділянок та лісових насаджень у загальній площі території водозбору річки становить 15–30%; багаторічної трав'яної рослинності, включаючи заплаву, а також посіви багаторічних трав та протиерозійні сівозміни – 10-35%; а частка посівів однорічних сільськогосподарських культур – не більше 45-55% (В. Поліщук, 1988) Показники оптимального співвідношення природних та господарсько-змінених територій на водозборах малих річок України відображені у таблиці 1).

Таблиця 1

Показники оптимального співвідношення природних та господарсько-змінених територій на водозборах малих річок України (% від загальної площі водозбору)

Зона, підзона, регіон	Заліснення (у т. ч. полезахисні, протиерозійні і та водоохоронні і насадження; чагарникові неугіддя)	Багаторічна трав'яна рослинність (у т. ч. посіви багаторічних трав)	Посіви однорічних сільськогосподарських культур	Інші території

Полісся	> 50	> 20	≤ 25	≤ 5
Лісостеп: Західний	≥ 20	> 30	≤ 45	≤ 5
Правобережний	≥ 15	> 30	≤ 50	≤ 5
Лівобережний	≥ 15	> 30	≤ 50	≤ 5
Степ: Північний (байрачний)	≥ 15	> 25	≤ 55	≤ 5
Південний	≥ 10	> 30	≤ 55	≤ 5
Гірські райони	≥ 65	> 15	≤ 15	≤ 5

Річка, на водозборі якої (або хоча б в її долині) дотримується оптимальне співвідношення природних та антропогенно-змінених територій, має всі умови для нормального існування та свого відродження.

Фітомеліоративні роботи щодо відновлення річкової долини перш за все мають бути спрямовані на відновлення оптимального співвідношення природних та антропогенно-змінених ландшафтів.

Список використаних джерел:

1. Совгіра С.В. Захист малих річок на основі фітотехнологій / С.В. Совгіра, Г.Є. Гончаренко, В.С. Берчак // Сучасні тенденції збереження, відновлення та збагачення фіторізноманіття ботанічних садів і дендропарків : матер. міжнар. наукової конференції (23-25 травня 2016, м. Біла Церква) присвяченої 70-річчю дендрологічного парку «Олександрія», як наукової установи НАН України. – Біла Церква : [б. в.], 2016. – С. 310-313.

2. Совгіра С.В. Методика проведення моніторингу річкової долини / С.В. Совгіра, Г.Є. Гончаренко // Природничі науки і освіта : зб. наук. праць прир.-геогр. фак-ту – Умань : ВПЦ «Візаві» (видавець «Сочінський»), 2016. – С. 153-158.

3. Совгіра С. В. Фітомеліоративные мероприятия в долинах малых рек / С.В. Совгіра // Вестник академии знаний. – 2016. – №16 (1). – С. 4-10.